

**ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱԿՏԻՎՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՈՒԺԸ ԵԳԻՊՏՈՍՈՒՄ
ՆԱԽՔԱՆ «ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԳԱՐՈՒՆԸ»
(ԸՍՏ ԱՐԺԵՔՆԵՐԻ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՀԱՐՑՄԱՆ (WVS) 2008 Թ.
ՏԿՅԱԼՆԵՐԻ)**

Տիգրան Մաթոսյան

2011 թվականին Եգիպտոսում տեղի ունեցած հեղափոխության/հեղաշրջման պատճառների մասին խոսելիս վերլուծաբանները որպես կանոն շեշտում են դրանցից մի քանիսը՝ աղքատություն, մեծածավալ գործազրկություն, կոռուպցիա, ինչպես նաև Հոսնի Մուբարաքի երեսնամյա կառավարման ավտորիտար բնույթը: Թեև պատճառների լայն ներկայակի մասին է վկայում նաև Թահիրի ցուցարարների ամենահայտնի կարգախոսը՝ «Հաց, ազատություն, սոցիալական արդարություն»¹, այնուամենայնիվ, մինչ օրս հստակ չէ, թե վերոհիշյալ պատճառներից ո՞րն էր ավելի ծանրակշիռ: Աղքատությամբ պայմանավորված հուսահատությունն էր արդյո՞ք Եգիպտոսի տարբեր քաղաքներում մարդկանց փողոց դուրս մղող որոշիչ ուժը: Գուցե աղքատությունը մասնակի՞ գործոն էր, իսկ ցուցարարներին առաջնորդող հիմնական պահանջները զուտ գաղափարական էին: Գուցե գործոններից յուրաքանչյուրը հավասար կշիռ ուներ:

Այս հարցերին պատասխան տալու համար անհրաժեշտ է առնվազն տեղեկություններ ունենալ քաղաքական ակտիվություն ցուցաբերած մարդկանց սոցիալական պատկանելության և արժեքային կողմնորոշումների վերաբերյալ: (Ընդ որում, նման սվյալների ձեռքբերումը կարող է որոշակի բարդություններ առաջացնել՝ հաշվի առնելով ուսումնասիրվող երևույթի բնույթը:) Խնդրի լուծումներից մեկը, թերևս, մինչև 2011 թվականը Եգիպտոսում քաղաքականապես ակտիվ հասարակական շերտի ուսումնասիրումն է, քանզի հավանականությունը մեծ է, որ 2011 թ. իրադարձությունների մասնակիցները հենց այս շերտին

¹ Mehrez S., “Watching” Tahrir, *Global Dialogue. Newsletter for the International Sociological Association*. Volume 2, Issue 3, p. 5.

պատկանող մարդիկ են: Նման հնարավորություն է ընձեռում 2008 թվականին Եգիպտոսում Արժեքների համաշխարհային հարցում (World Values Survey) նախագծի շրջանակներում իրականացված քանակական ուսումնասիրությունը², որը կարող է լույս սփռել եգիպտական հեղափոխության/հեղաշրջման ակտիվ մասնակիցների ով լինելու խնդրի, հետևաբար՝ նրանց գործողությունների հնարավոր դրդապատճառների վրա:

Քաղաքական ակտիվությունը Եգիպտոսում 2008 թվականին

Եգիպտոսում անցկացված համաշխարհային արժեքների հարցումը (այսուհետ՝ WVS) բացահայտում է այն փաստը, որ հարցվածների մի փոքր հատվածը՝ մոտավորապես 10 տոկոս, քաղաքական մասնակցության պոտենցիալ ունի: Մասնավորապես, որպես քաղաքական մասնակցության ցուցիչ է ընտրվել հարցվածներին ուղղված հետևյալ հարցը. «Քաղաքական ակտիվության ո՞ր տեսակներին եք մասնակցել, կամ կմասնակցե՞իք, կամ երբեք չե՞իք մասնակցի»՝ իր երեք ենթահարցերով. «Որևէ միջնորդություն ստորագրելը» (այլ կերպ ասած՝ «Ստորագրահավաքի մասնակցելը»), «Որևէ բոյկոտի միանալը» և «Խաղաղ հանրահավաքների մասնակցելը»:

Ինչպես կարելի է տեսնել ստորև ներկայացված աղյուսակներից (1, 2, 3), մինչ հարցումը, եգիպտոսի բնակչության

---

² WVS-ը միջազգային ընդգրկում ունեցող հետազոտական նախագիծ է, որի նպատակն է ուսումնասիրել մարդկանց արժեքային կողմնորշումները, վերաբերմունքը և ընկալումները տարբեր երևույթների նկատմամբ: Հետազոտությունն անցկացվում է 1981 թ.-ից սկսած և մինչ օրս ընդգրկել է ավելի քան 100 երկիր: Ավելի մանրամասն տե՛ս նախագծի պաշտոնական կայքը՝ <http://www.worldvaluessurvey.org/> (մուտք՝ 24.05.2012):

2008 թ.-ին Եգիպտոսում WVS-ի կողմից անցկացված հարցմանը մասնակցել է 3050 քաղաքացի: Հարցումը ներկայացուցչական է եղել երկրի ողջ տարածքի համար (բացառությամբ հինգ սահմանամերձ սահանգների, ուր բնակվում է Եգիպտոսի բնակչության ընդամենը 1.8%-ը): Ընտրանքի և հարցման մեթոդաբանության այլ հարցերի վերաբերյալ մանրամասն տես Եգիպտոսի վերաբերող փաստաթուղթը WVS-ի պաշտոնական կայքի հետևյալ բաժնում՝ <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSDocumentation.jsp> (մուտք՝ 24.05.2012):

ցուցաբերած քաղաքական ակտիվությունը բավականին փոքր է եղել, սակայն հետագայում սեփական մասնակցությունը հնարավոր համարող մարդկանց քանակը մի քանի անգամ շատ է: Օրինակ՝ միջնորդություն ստորագրելու պատրաստակամություն ունեցող մարդիկ կազմում են 14 տոկոս, բոլորի միանալու և խաղաղ հանրահավաքի պատրաստակամություն ունեցողները՝ 7-ական տոկոս: Աղյուսակները նաև բացահայտում են այն իրողությունը, որ Եգիպտոսի բնակչության ճնշող մեծամասնությունը 2008 թվականի դրությամբ պատրաստ չի եղել քաղաքական ակտիվության: Այս հանգամանքը կարող է հուշել այն մասին, որ 2011 թ. բողոքի ցույցերը համատարած բնույթ չեն ունեցել, և բնակչության մեծագույն մասը գտնվել է դիտորդի կարգավիճակում:

Քաղաքական ակտիվության ո՞ր տեսակներին էք մասնակցել, կամ կմասնակցե՞իք, կամ երբեք չէ՞իք մասնակցի՞ք:

(Աղյուսակ 1)

<i>Որն է միջնորդություն ստորագրելը</i>	
Ստորագրել եմ	6.4
Կարող եմ ստորագրել	14.1
Երբեք չեմ ստորագրի	79.5

(Աղյուսակ 2)

<i>Որն է բոլորի միանալը</i>	
Միացել եմ	1.2
Կարող եմ միանալ	7.3
Երբեք չեմ միանա	91.5

(Աղյուսակ 3)

<i>Խաղաղ հանրահավաքներին մասնակցելը</i>	
Մասնակցել եմ	1.4
Կարող եմ մասնակցել	6.8

³ Տվյալները բերված են ըստ World Values Survey (2009). 1981-2008 Official Aggregate v.20090901. World Values Survey Association (www.worldvaluessurvey.org). Aggregate File Producer: ASEP/JDS, Madrid (այսուհետ՝ World Values Survey 2009):

Երբեք չեմ մասնակցի	91.8
--------------------	------

Այնուամենայիվ, հետաքրքիր կլիներ հասկանալ, թե ովքեր են այն մարդիկ, որոնք երբևիցե մասնակցել էին կամ ապագայում պատրաստ էին մասնակցել քաղաքական վերոհիշյալ գործողություններին: Այդ մարդկանց մեջ կան կանայք, արդյո՞ք նրանք երիտասարդ են, ի՞նչ կրթություն ունեն, որտե՞ղ են բնակվում և ի՞նչ սոցիալական խավի են պատկանում:

Քաղաքական մասնակցության ներուժ ունեցող եգիպտացիների սեռատարիքային կազմը և աշխարհագրական տեղաբաշխվածությունը

Հետաքրքիր է, որ պատրիարխալ ավանդույթներ ունեցող Եգիպտոսում քաղաքական ակտիվություն ցուցաբերող մարդկանց ուղիղ կեսը կանայք են: Ստորև ներկայացված աղյուսակներում (4, 5, 6)⁴ կարելի է տեսնել, որ քաղաքական մասնակցության հարցում իգական և արական սեռի ներկայացուցիչները հավասար դիրքերում են. ինչպես միջնորդություններ ստորագրելու, այնպես էլ բոյկոտներին և հանրահավաքներին մասնակցելու ներուժ ունեցողների մոտավորապես կեսը կանայք են:

(Աղյուսակ 4)

<i>Որևէ ստորագրելը</i>	<i>միջնորդություն</i>	<i>Արական</i>	<i>Իգական</i>
Ստորագրել եմ		51	49
Կարող եմ ստորագրել		49.2	50.8
Երբեք չեմ ստորագրի		35.3	64.7

(Աղյուսակ 5)

<i>Որևէ բոյկոտի միանայր</i>	<i>Արական</i>	<i>Իգական</i>
Միացել եմ	47.2	52.8
Կարող եմ միանալ	46.4	53.6
Երբեք չեմ միանա	37.5	62.5

⁴ World Values Survey 2009.

(Աղյուսակ 6)

<i>Խաղաղ հանրահավաքներին մասնակցելը</i>	<i>Արական</i>	<i>Բզական</i>
Մասնակցել էմ	53.5	46.5
Կարող էմ մասնակցել	54.8	45.2
Երբեք չեմ մասնակցի	36.8	63.2

Եգիպտոսում 2011 թվականի սկզբին տեղի ունեցած իրադարձությունները վավերացրած տեսանյութերը և լուսանկարները ևս կարող են հաստատել իգական սեռի քաղաքական ակտիվությունը: Դրանք կարող են խոսել նաև այն իրողության մասին, որ եգիպտական հեղափոխության/ հեղաշրջման շարժիչ ուժը երիտասարդներն էին: Դրա մասին են հուշում նաև 2008 թվականի տվյալները: Այսպես, քաղաքական մասնակցություն ցուցաբերելու ներուժ ունեցող մարդկանց մոտավորապես կեսը 35 տարեկանից ցածր է: Հասկապես խաղաղ հանրահավաքների դեպքում, նման միջոցառման երբևիցե մասնակցած մարդկանց 63 տոկոսն է 35 տարեկանից ցածր, իսկ ապագայում մասնակցելու պատրաստամոլություն հայտնաձևների 52 տոկոսը (աղյուսակներ 7, 8, 9)⁵:

(Աղյուսակ 7)

<i>Որն է միջնորդություն ստորագրելը</i>	<i>Մինչև 25</i>	<i>26-35</i>	<i>36-48</i>	<i>49-60</i>	<i>61-75</i>	<i>75-ից բարձր</i>
Ստորագրել էմ	16.3	21.9	26.5	21.9	11.7	1.5
Կարող էմ ստորագրել	16.6	29.8	28.9	16.8	6.8	1.2
Երբեք չեմ ստորագրի	15.1	28	27.3	17.7	10.3	1.6

⁵ World Values Survey 2009.

(Աղյուսակ 8)

<i>Որնէ բոյկոտի միանայր</i>	<i>Մինչև 25</i>	<i>26-35</i>	<i>36-48</i>	<i>49-60</i>	<i>61-75</i>	<i>75-ից բարձր</i>
Միացել էմ	30.6	33.3	11.1	8.3	13.9	2.8
Կարող միանալ	19.6	31.3	29	13.8	5.8	0.4
Երբէք միանա	չէմ 14.9	27.5	27.6	18.3	10.1	1.6

(Աղյուսակ 9)

<i>Խաղաղ հանրահավաքներին մասնակցելը</i>	<i>Մինչև 25</i>	<i>26-35</i>	<i>36-48</i>	<i>49-60</i>	<i>61-75</i>	<i>75-ից բարձր</i>
Մասնակցել էմ	44.2	18.6	11.6	11.6	9.3	4.7
Կարող մասնակցել	էմ 23.6	28.8	28.8	13	4.8	1
Երբէք չէմ մասնակցի	15.4	27.8	27.5	17.9	9.9	1.5

Ստորև ներկայացված աղյուսակը (10) ցույց է տալիս, որ քաղաքական մասնակցության ներուժը հիմնականում կուտակված է մի քանի խոշոր կենտրոններում, մասնավորապես, մայրաքաղաք Կահիրեում, Ալեքսանդրիա, Շարկիա, Դաքահիլա և Կալյուբիա նահանգներում: Հատկապես աչքի է ընկնում մայրաքաղաքը (Կահիրեն և Գիզան միասին վերցրած), որտեղ, օրինակ, կենտրոնացած է խաղաղ ցույցերին մասնակցածների և մասնակցելու պատրաստակամություն ունեցողների շուրջ 40 տոկոսը: Խաղաղ ցույցերի հավանական մասնակիցների քանակով երկրորդ և երրորդ տեղերում են համապատասխանաբար Ալեքսանդրիան՝ 13 և Շարկիան՝ 11 տոկոս:

Մինչդեռ քաղաքական պասիվությամբ Եգիպտոսի առավել աչքի ընկնող նահանգներն են Սուեզը, Քաֆր ալ-Շեյխը, Իսմայիլիան և Լուստորը:

(Աղյուսակ 10)⁶

	Որևէ միջնորդություն ստորագրելը		Որևէ բոլկոտի միանալը		Խաղաղ հանրահավաքներին մասնակցելը	
	Ստորագրել էմ	Կարող էմ ստորագրել	Միացել էմ	Կարող էմ միանալ	Մասնակցել էմ	Կարող էմ մասնակցել
Կահիլրե	14.8	24.5	13.9	22.8	27.9	19.7
Ալեքսանդրիա	9.7	11.9	5.6	12.5	4.7	13
Պորտ Սաիդ	1	2.6	5.6	3.6	2.3	2.4
Սուեզ	0	0.5	0	0.4	0	0.5
Դամիետա	0.5	3.7	0	1.8	0	1.4
Դակահիլիա	5.6	5.1	5.6	4.9	7	5.3
Շարկիլյա	4.1	14	5.6	14.3	2.3	11.5
Կալյուբիա	13.3	2.6	11.1	4.5	9.3	6.3
Քաֆր ալ-Շեյխ	0.5	0.9	0	0.4	0	0.5
Ղարբիա	10.7	3.3	2.8	0.9	2.3	1.4
Մենուֆիա	3.1	3	5.6	1.3	0	1
Բուհեյրա	3.1	4.2	8.3	7.1	7	4.3
Իսմայիլիա	2.0	1.2	0	0	0	0
Գիզա	7.7	7.9	11.1	12.9	9.3	18.8
Բանի ՍուեյՖ	4.6	1.9	8.3	0.9	11.6	1.4
Ֆայում	2.6	0.9	2.8	0	2.3	0
Մինյա	4.6	1.4	5.6	4	9.3	1.9
Այյուտ	1.5	1.9	0	3.1	0	3.8
Սոհազ	4.1	5.6	2.8	1.8	0	2.4
Կինա	4.1	1.6	5.6	0.4	2.3	1
Ասուան	0	0.5	0	0.9	2.3	1.9
Լուքսոր	2.6	0.9	0	1.3	0	1.4

⁶ World Values Survey 2009.

Քաղաքական մասնակցության ներուժ ունեցող եգիպտացիների սոցիալական կազմը

Ուշագրավ են քաղաքական մասնակցության ներուժ ունեցող մարդկանց պատասխանները իրենց եկամուտների և սոցիալական պատկանելության վերաբերյալ: Դրանք թույլ են տալիս նախնական ենթադրություն անել առ այն, որ 2011 թվականի դեպքերի ակտիվ մասնակիցների մեծամասնության համար բողոքի գործողությունների հիմնական դրդապատճառ կարող էր հանդիսանալ ոչ թե «հացը», այլ «ազատությունը» կամ «սոցիալական արդարությունը»: Մասնավորապես, 2008 թվականի դրությամբ քաղաքականապես ակտիվ զանգվածի եկամուտները զգալիորեն գերազանցում են եգիպտական ընդհանուր եկամուտների միջինը, իսկ այս նույն զանգվածի մի զգալի հատվածը, սեփական իսկ ինքնագնահատմամբ, պատկանում է եգիպտական միջին խավի տարբեր հատվածներին:

Այսպես, WVS-ը եգիպտացի հարցվողներին խնդրել էր նշել իրենց եկամուտների չափը 1-ից 10 բալանոց սանդղակի վրա, որտեղ 1-ը նշանակում էր ամենացածր եկամուտը, իսկ 10-ը՝ ամենաբարձր: Հետազոտության արդյունքները ցույց են տալիս, որ եգիպտական բոլոր եկամուտների միջինը (M) թեքված է դեպի նվազագույն բևեռը (M=3.86 SD=1.935): Մինչդեռ, քաղաքական ակտիվության ներուժ ունեցող հարցվածների եկամուտների միջինը ավելի բարձր է համընդհանուր եգիպտական միջինից: Ինչպես կարելի է տեսնել ստորև ներկայացված աղյուսակներում (11, 12, 13)⁷, օրինակ, միջնորդություն ստորագրածների և ստորագրելու պատրաստակամություն ունեցողների եկամուտների միջինը (M) համապատասխանաբար 4.92 և 4.52 է: Այս ցուցանիշները բարձր են նաև քաղաքականապես պասիվ խմբի եկամուտների միջինից՝ (M=4.32): Տարբերությունն ավելի ակնհայտ է հանրահավաքների պարագայում: Այստեղ, խաղաղ

⁷ World Values Survey 2009.

հանրահավաքներին մասնակցածների և մասնակցության պատրաստակամություն հայտնաձևների եկամուտների միջինը (M) համապատասխանաբար 5 և 4.45 է՝ համեմատած հանրահավաքների առումով պասիվ կեցվածք ունեցողների եկամուտների հետ՝ 3.8.

(Աղյուսակ 11)

<i>Որևէ միջնորդություն ստորագրելը</i>	<i>Եկամուտների միջինը 1-ից 10 (ամենացածր) (ամենաբարձր) բայանոց սանդղակով</i>
Ստորագրել էմ	M=4.92 (SD=2.358)
Կարող էմ ստորագրել	M=4.52 (SD=2.19)
Երբեք չեմ ստորագրի	M=4.32 (SD=2.205)

(Աղյուսակ 12)

<i>Որևէ բոլորտի միանալը</i>	<i>Եկամուտների միջինը 1-ից 10 (ամենացածր) (ամենաբարձր) բայանոց սանդղակով</i>
Միացել էմ	M=4.72 (SD=2.336)
Կարող էմ միանալ	M=4.74 (SD=2.238)
Երբեք չեմ միանա	M=4.42 (SD=2.239)

(Աղյուսակ 13)

<i>Թաղաղ հանրահավաքներին մասնակցելը</i>	<i>Եկամուտների միջինը 1-ից 10 (ամենացածր) (ամենաբարձր) բայանոց սանդղակով</i>
Մասնակցել էմ	M=5 (SD=1.65)
Կարող էմ մասնակցել	M=4.45 (SD=1.88)
Երբեք չեմ մասնակցի	M=3.8 (SD=1.93)

Հետաքրքիր է նաև, թե քաղաքականապես ակտիվ եզիպտացիներն իրենք իրենց որ սոցիալական խավի ներկայացուցիչ են համարում: WVS-ի կողմից այս հարցին տրված պատասխանները ևս ամրապնդում են եզիպտական իրադարձություններում գաղափարական գործոնների մեծ կշիռ ունենալու հիպոթեզը: Մասնավորապես, WVS-ը եզիպտացիներին

խնդրել էր նշել, թե նշված հինգ սոցիալական խավերից (1. վերին խավ, 2. վերին միջին խավ, 3. ստորին միջին խավ, 4. աշխատավորական խավ և 5. ստորին խավ) իրենք իրենց որի՞ն են դասում: Ինչպես կարելի է նկատել ստորև ներկայացված աղյուսակում (14), Եգիպտոսի բնակչության մեջ ամենամեծ տեսակարար կշիռն ունի ստորին միջին խավը՝ 45 տոկոս, որին հաջորդում են ստորին և աշխատավորական խավերը՝ համապատասխանաբար 21 և 19 տոկոս:

(Աղյուսակ 14)⁸

Վերին խավ	0.9
Վերին միջին խավ	13.3
Ստորին միջին խավ	44.9
Աշխատավորական խավ	19.4
Ստորին խավ	21.5

Ինչպես կարելի է տեսնել հաջորդ աղյուսակներում (15, 16, 17)⁹, քաղաքականապես ակտիվ եգիպտացիների ճնշող մեծամասնությունը պատկանում է միջին խավին, որտեղ, իր հերթին, գերակշռում է ստորին միջին խավը: Օրինակ՝ որևէ բոյկոտի միացած կամ միանալու պատրաստակամություն ունեցող մարդկանց մոտավորապես երկու երրորդը միջին խավին է պատկանում: Նույն ցուցանիշը վերաբերում է խաղաղ հանրահավաքներին մասնակցությանը: Մինչդեռ ստորին և աշխատավորական խավերը թեև զգալի ներկայություն ունեն, սակայն մեծամասնություն չեն կազմում: Չնչին է նաև վերին խավի քաղաքական մասնակցության աստիճանը:

(Աղյուսակ 15)

<i>Որևէ միջոտորություն ստորագրելը</i>	<i>Վերին խավ</i>	<i>Վերին միջին խավ</i>	<i>Ստորին միջին խավ</i>	<i>Աշխատավորական խավ</i>	<i>Ստորին խավ</i>
Ստորագրել են	2.1	13.3	45.6	21.5	17.4
Կարող են	0.2	18.6	43.4	24.2	13.5

⁸ World Values Survey 2009.

⁹ Նույն տեղում:

ստորագրել						
Երբեք ստորագրի	չեմ	80.8	73.9	79.9	75.3	86

(Աղյուսակ 16)

<i>Որևէ բոյկոտի միանալը</i>	<i>Վերին խավ</i>	<i>Վերին միջին խավ</i>	<i>Ստորին միջին խավ</i>	<i>Աշխատավորական խավ</i>	<i>Ստորին խավ</i>	
Միացել եմ	0	31.4	54.3	8.6	5.7	
Կարող միանալ	եմ	0	20.5	48.2	19.2	12.1
Երբեք միանա	չեմ	0.9	12.5	44.6	19.5	22.5

(Աղյուսակ 17)

<i>Խաղաղ հանրահավասքների ն մասնակցելը</i>	<i>Վերին խավ</i>	<i>Վերին միջին խավ</i>	<i>Ստորին միջին խավ</i>	<i>Աշխատավորական խավ</i>	<i>Ստորին խավ</i>	
Մասնակցել եմ	0	35.7	47.6	7.1	9.5	
Կարող մասնակցել	եմ	1	20.7	49	15.9	13.5
Երբեք մասնակցի	չեմ	0.9	12.4	44.6	19.8	22.3

Քաղաքական մասնակցության ներուժ ունեցող հատվածի կրթական ցենզը

Քաղաքականապես ակտիվ եգիպտացիների սոցիալական պատկանելության կարևոր ցուցիչ կարող է հանդիսանալ նաև նրանց կրթական ցենզը: Տվյալները կրկին ամրապնդում են գաղափարական շարժման թեզը: Բանն այն է, որ քաղաքական ակտիվության ներուժ ունեցողների մեջ զգալի չէ կրթություն չունեցողների թիվը, մինչդեռ շոշափելի ներկայություն ունեն բարձրագույն կրթությամբ եգիպտացիները (աղյուսակներ 17, 18, 19)¹⁰: Օրինակ՝ բոյկոտների և խաղաղ ցույցերի մասնակցած կամ

¹⁰ World Values Survey 2009.

մասնակցության պատրաստակամություն ունեցող եգիպտացիների շրջանում ընդհանրապես որևէ ֆորմալ կրթություն չունեցողների թիվը տատանվում է 10 տոկոսի շրջակայքում: Մինչդեռ բոլորների պարագայում մասնակցածների և մասնակցության պատրաստակամություն հայտնաձևների մեջ բարձրագույն կրթություն ունեցող մարդիկ կազմում են համապատասխանաբար 36 և 28 տոկոս, իսկ խաղաղ հանրահավաքների դեպքում՝ 44 և 28 տոկոս: (Նշենք, որ ընդհանրապես ֆորմալ կրթություն չի ստացել Եգիպտոսում բոլոր հարցվածների 29 տոկոսը, իսկ բարձրագույն կրթություն ունեցողների թիվը կազմել է 13 տոկոս:) Ամեն դեպքում, կարելի է ասել, որ քաղաքական ակտիվություն ունեցող մարդկանց շուրջ կեսը առնվազն լրիվ միջնակարգ կրթություն ունի:

(Աղյուսակ 18)

<i>Որևէ միջնորդություն ստորագրելը</i>	<i>Ֆորմալ կրթության բացակայություն</i>	<i>Տարրական կրթություն – ոչ լրիվ միջնակարգ</i>	<i>Լրիվ միջնակարգ</i>	<i>Համալսարանական կրթություն՝ աստիճանով</i>
Ստորագրել են	19.4	33.2	26	21.4
Կարող են ստորագրել	13.8	30.1	32.4	23.8
Երբեք չեն ստորագրի	32.7	29.4	27.3	10.6

(Աղյուսակ 19)

<i>Որևէ բոլորտի միանալը</i>	<i>Ֆորմալ կրթության բացակայություն</i>	<i>Տարրական կրթություն – ոչ լրիվ միջնակարգ</i>	<i>Լրիվ միջնակարգ</i>	<i>Համալսարանական կրթություն՝ աստիճանով</i>
Միացել են	11.1	22.3	30.6	36.1
Կարող են միանալ	10.3	26.4	35.7	27.7
Երբեք միանա	30.9	30.2	27.3	11.6

(Աղյուսակ 20)

<i>Խաղաղ հանրահավաքն երին մասնակցելը</i>	<i>Ֆորմալ կրթության բացակայություն</i>	<i>Տարրական կրթություն – ոչ լրիվ միջնակարգ</i>	<i>Լրիվ միջնակարգ</i>	<i>Համալսարանական կրթություն՝ աստիճանով</i>
Մասնակցել էմ	9.3	14	32.6	44.2
Կարող էմ մասնակցել	8.7	30.3	33.2	27.9
Երբեք չեմ մասնակցի	31	29.9	27.5	11.5

Ընդհանրապես, «Արաբական գարնան» տարբեր դրսևորումները նկարագրելիս լրագրողները և վերլուծաբանները շեշտադրում են համացանցի և սոցիալական տարբեր ցանցերի դերակատարությունը: Այս առումով բացառություն չէ նաև Եգիպտոսը: WVS-ի տվյալները կարող են լույս սփռել այն հարցի վրա, թե եգիպտական իրադարձություններից մոտ երկու տարի առաջ համացանցն ինչ դերակատարություն ուներ որպես հաղորդակցության և լրատվություն ստանալու միջոց ընդհանրապես Եգիպտոսում և մասնավորապես քաղաքական ակտիվության ներուժ ունեցող մարդկանց համար: WVS-ի տվյալներից, օրինակ, մենք իմանում ենք, որ 2008 թվականին Եգիպտոսում համացանցից և էլփոստից օգտվողները կազմել են ընդամենը 9 տոկոս: Տեղեկատվություն ստանալու հիմնական միջոց են հանդիսացել հեռուստատեսությունը և գրույցները ընկերների և գործընկերների հետ (աղյուսակ 21): (Նշենք, որ համակարգիչ օգտագործողների թիվը Եգիպտոսում ևս բավականին սահմանափակ է. հարցվածների 77 տոկոսը պատասխանել է, որ ընդհանրապես համակարգիչ չի օգտագործում, ևս 4 տոկոսը ասել է, թե չգիտի՝ դա ինչ է):

(Աղյուսակ 21)¹¹

<i>Տեղեկատվություն ստանալու</i>	<i>Անցյալ շաբաթ</i>	<i>Անցյալ շաբաթ</i>
---------------------------------	---------------------	---------------------

¹¹ World Values Survey 2009.

<i>աղբյուրները</i>	<i>օգտագործել են</i>	<i>չեն օգտագործել</i>
Օրաթերթ	24.2	75.8
Նորությունների հեռուստա- ռադիո հաղորդումներ	79.3	20.7
Տպագիր ամսագրեր	6.3	93.7
Վերլուծական հեռուստա- ռադիո ծրագրեր	53.9	46.1
Գրքեր	9.9	90.1
Ինտերնետ, էլփոստ	8.9	91.9
Զրույցներ ընկերների կամ գործընկերների հետ	69.3	30.7

Համեմատելով համընդհանուր եզրակացական տվյալները քաղաքականապես ակտիվ ռեսպոնդենտների տվյալների հետ՝ կարելի է եզրակացնել, որ համացանցի օգտագործման աստիճանը վերջիններիս շրջանում մի քանի անգամ ավելի բարձր է: Օրինակ՝ հանրահավաքների մասնակցածների և մասնակցության պատրաստակամություն հայտնածների շրջանում ինտերնետ և էլփոստ օգտագործողները կազմում են համապատասխանաբար 35 և 20 տոկոս: Հանրահավաքների դեպքում այդ ցուցանիշը կազմում է 34 և 20 տոկոս: Սա նշանակում է, որ արդեն 2011 թվականին, համացանցը կարող էր զգալի դերակատարություն ունենալ քաղաքական մոբիլիզացիայի համար: (Ստորև ներկայացվող աղյուսակներում (22, 23, 24)¹² բերվում են նաև օրաթերթերին և գրքերին վերաբերող տվյալները, քանի որ դրանք ևս կրթական ցենզի ցուցիչներ են հանդիսանում):

(Աղյուսակ 22)

<i>Որն է միջնորդություն ստորագրելը</i>	<i>Օրաթերթ</i>	<i>Գրքեր</i>	<i>Ինտերնետ, էլփոստ</i>
Ստորագրել են	39.1	14.7	14.4
Կարող են ստորագրել	36.3	18.8	19.1
Երբեք չեն ստորագրի	20.8	7.9	6.7

¹² World Values Survey 2009.

(Աղյուսակ 23)

<i>Որևէ միանայր</i>	<i>Օրաթերթ</i>	<i>Գրքեր</i>	<i>Ինտերնետ, Էլիթաստ</i>
Միացել եմ	51.4	39.4	35.5
Կարող եմ միանալ	41.9	17.1	20.5
Երբեք չեմ միանա	22.3	8.9	7.6

(Աղյուսակ 24)

<i>Ինդադ հանրահավաքների ն մասնակցելը</i>	<i>Օրաթերթ</i>	<i>Գրքեր</i>	<i>Ինտերնետ, Էլիթաստ</i>
Մասնակցել եմ	58.5	29.3	34.1
Կարող եմ մասնակցել	42.3	22.6	22.3
Երբեք մասնակցի չեմ	22.2	8.6	7.5

Հասարակության տարբեր խմբերի կրթական ցենզի ոչ ուղղակի ցուցիչ թերևս կարող է հանդիսանալ նաև այդ խմբերում առկա ճակատագրապաշտության՝ ֆատալիզմի մակարդակը: Կարելի է ենթադրել՝ որքան ցածր է մարդու գիտելիքների մակարդակը, այնքան ցածր է վստահությունը սեփական ուժերի նկատմամբ և այնքան մեծ ապավինումը ճակատագրին կամ գերբնական երևույթներին: Ընդհանուր առմամբ, Եգիպտոսը կարելի է համարել մեծապես ճակատագրապաշտական երկիր, քանի որ WVS-ին մասնակցած բոլոր եգիպտացիների ճակատագրապաշտության մակարդակի միջինը (M) 10 բալանոց սանդղակով (որտեղ 1-ը նշանակում է «Ամեն ինչ կանխորոշված է ճակատագրով», իսկ 10-ը՝ «Մարդն ինքն է իր ճակատագրի տերը») կազմում է 2.69 (SD=2.92):

Սակայն, հետաքրքիր է, որ քաղաքական ակտիվության ներուժ ունեցող եգիպտացիների վստահությունը սեփական ուժերի նկատմամբ ավելի բարձր է: Օրինակ՝ այս հարցում խաղաղ հանրահավաքներին մասնակցելու պատրաստակամություն

ունեցող մարդկանց միջին ցուցանիշը (M) 3.49 է՝ մասնակցության ցանկություն չունեցողների 2.62-ի դիմաց ($p=.000$): Վիճակագրորեն նույն նշանակալի տարբերությունը պահպանվում է նաև քաղաքական ակտիվության մյուս երկու ձևերի դեպքում:

Կողմնորոշում դեպի նյութական/իդեալիստական արժեքները

WVS-ի հեղինակները, միացնելով 12 հարց (օրինակ՝ վերաբերմունքը բնապահպանական հարցերին, վերաբերմունքը ազատ ինքնարտահայտմանը և այլն), ստեղծել են մեկ միասնական ցուցիչ, որը թույլ է տալիս պատկերացում կազմել՝ արդյոք հարցվողներն իրենց կողմնորոշումներով ավելի հակված են դեպի նյութական («մատերիալիստական»), թե հետմյուսական («պոստմատերիալիստական», այլ կերպ՝ իդեալիստական) արժեքները: Եգիպտոսի քաղաքականապես ակտիվ փոքրամասնության և քաղաքականապես պասիվ մեծամասնության պատասխանների համադրության արդյունքում ի հայտ է գալիս այն իրողությունը, որ երկու խմբերի կողմնորոշումներում վիճակագրորեն նշանակալի տարբերություն գոյություն ունի: Օրինակ՝ 5 բալանոց սանդղակով, որտեղ 1-ը նշանակում է մատերիալիստական կողմնորոշում, իսկ 5-ը՝ հետմատերիալիստական, խաղաղ հանրահավաքներին մասնակցելու պատրաստակամություն ունեցող մարդկանց միջին ցուցանիշը (M) 1.85 է՝ մասնակցության ցանկություն չունեցողների 1.43-ի դիմաց ($p=.000$): Մոտավորապես նույն տարբերությունը գործում է քաղաքական ակտիվության մյուս երկու դրսևորումների դեպքում:

Քաղաքական ակտիվության ներուժ ունեցող փոքրամասնության համեմատաբար ավելի մեծ կողմնորոշումը դեպի հետմատերիալիստական արժեքները ևս մեկ անուղղակի ապացույց է այն ենթադրության, որ 2011 թվականի իրադարձությունների շարժիչ հիմնական ուժը կարող էր գաղափարական լինել:

Այնուամենայնիվ, հարկ է նշել, որ վերոհիշյալ տարբերությունների հետ մեկտեղ, որոշ ոլորտներում

քաղաքականապես ակտիվ և պասիվ հատվածները նույնական բնութագրերն ունեն: Օրինակ՝ նույն WVS-ից պարզ է դառնում, որ Եգիպտոսը միջանձնային վստահության առումով բավականին ցածր սոցիալական կապիտալ ունեցող երկիր է: Միջանձնային վստահության ցածր մակարդակը քաղաքականապես ակտիվ և պասիվ հատվածների միջև չի տարբերվում: Օրինակ՝ հանրահավաքներին մասնակցելու ցանկություն հայտնած մարդկանց շրջանում վստահության միջինը (M) 1-ից 10 բալանոց սանդղակով (1-ը վստահության ամենացածր, 10-ը՝ ամենաբարձր աստիճանը) 1.80 է՝ մասնակցության ցանկություն չունեցողների 1.82-ի դիմաց ($p=.650$): Հավասարապես բարձր է նաև երկու խմբերի կրոնականության մակարդակը: «Ի՞նչ տեղ է գրավում Աստված Ձեր կյանքում» հարցին, երկու խմբի ներկայացուցիչների միջինը (M) 1-ից 10 բալանոց սանդղակով միմյանցից վիճակագրորեն չի տարբերվում՝ հանրահավաքներին մասնակցելու ցանկություն հայտնած մարդկանց շրջանում կազմելով 9.88, մասնակցության ցանկություն չունեցողների շրջանում՝ 9.91 ($p=.610$):

Ամփոփում

Սույն հոդվածի հիմքում ընկած էր այն ենթադրությունը, համաձայն որի 2011 թվականի հունվար-փետրվար ամիսներին Եգիպտոսում տեղի ունեցած իրադարձությունների ակտիվ մասնակիցներին հատուկ էին այն նույն հատկանիշները, որոնք բնութագրում են WVS կողմից 2008 թվականին Եգիպտոսում բացահայտած քաղաքանապես ակտիվ զանգվածին:

Հոդվածը քանակական տվյալների վերլուծության միջոցով փորձում է փաստարկել, որ թահրիրյան «Հաց, ազատություն, սոցիալական արդարություն» կարգախոսում վերջին երկու գաղափարները կարող էին ավելի ծանրակշիռ դեր ունենալ, քան նյութական պահանջները: Այսպիսի ենթադրության համար հիմք կարող են հանդիսանալ հետևյալ բացահայտումները: Քաղաքական մասնակցության ներուժ ունեցող եգիպտացիների հատվածը, քաղաքականապես պասիվ հատվածի հետ համեմատած, ավելի բարձր կրթական ցենզ ունի, ավելի շատ է

կողմնորոշված դեպի ոչ նյութական արժեքները, ավելի բարձր եկամուտներ ունի և ավելի բարձր սոցիալական դիրքի է պատկանում (համաձայն սեփական ինքնագնահատման): Քաղաքականապես ակտիվ զանգվածը նաև հավասարապես ընդգրկում է ինչպես արական, այնպես էլ իգական սեռի ներկայացուցիչներին և գլխավորապես բաղկացած է երիտասարդ մարդկանցից: